

Αρχές της νεότερης γλωσσολογίας

A. Η γλωσσολογία είναι περιγραφική, όχι ρυθμιστική επιστήμη.

Λανθάνουσες προϋποθέσεις της ρυθμιστικής αντίληψης:

α. η γραπτή γλώσσα, ιδιαίτερα η φιλολογική, είναι «καθαρότερη» και «σωστότερη» από την προφορική (βλ. προτεραιότητα του προφορικού λόγου).

β. η αντίληψη της γλωσσικής αλλαγής ως «φθοράς».

→ β1. Ο γλωσσολόγος ενδιαφέρεται για όλες τις γλώσσες ($\beta_1 \neq \beta_2$)

→ β2. Δεν υπάρχουν φτωχές και πλούσιες γλώσσες (όμως: γλώσσες pidgin; → κρεολές).

(Βλ. επίσης G. Mounin, *Κλειδιά για τη γλωσσολογία*, 77 κ.ε.: 1. **Οι γλώσσες δεν αντιγράφουν την πραγματικότητα**. 2. **Κάθε γλώσσα είναι ένα πρίσμα**. 3. **Η γλώσσα δεν φυλακίζει την νοοτροπία**. πβ. υπόθεση της γλωσσικής σχετικότητας – Sapir-Whorf.)

Τα λάθη:

- γραμματικό λάθος,
- σημασιολογική παρέκκλιση,
- πραγματολογική παρέκκλιση,
- επικοινωνιακά λάθη,
- απόκλιση από την (κοινωνική) νόρμα.

Τα λάθη στον γραπτό λόγο.

Υπάρχουν λάθη στην παιδική γλώσσα;

Τα λάθη κατά την εκμάθηση ξένης γλώσσας.

B. Προτεραιότητα του προφορικού λόγου (βλ. φωνητικός χαρακτήρας της γλώσσας). Επιχειρήματα υπέρ της προτεραιότητας του προφορικού λόγου:

α. *Φυλογενετική προτεραιότητα*. Σε όλες τις γλωσσικές κοινότητες, όσο μπορούμε να ξέρουμε, η γραφή, αν ποτέ αναπτυχθεί, ακολουθεί την ανάπτυξη προφορικής γλώσσας. Ακόμη και σήμερα υπάρχουν «προφορικές κοινωνίες» που δεν έχουν γραπτό κώδικα.

β. *Οντογενετική προτεραιότητα*. Κανένα παιδί δεν μαθαίνει πρώτα να γράφει και μετά να μιλάει.

γ. *Γνωστική-μαθησιακή προτεραιότητα*. Η ομιλία αναπτύσσεται με φυσικό τρόπο· για να μάθει το παιδί να μιλάει, αρκεί να εκτεθεί σε γλωσσικά ερεθίσματα. Αντίθετα, απαιτείται συστηματική διδασκαλία για να μάθει να γράφει τη γλώσσα του.

δ. *Δομική προτεραιότητα*. Όλα τα συστήματα γραφής βασίζονται σε μονάδες του προφορικού λόγου· τα αλφαβητικά συστήματα στους φθόγγους, τα συλλαβικά στις συλλαβές, τα ιδεογραφικά στις λέξεις. Τα συστήματα γραφής «αντιγράφουν» τον προφορικό λόγο.

Ιστορική παράδοση που εξηγεί την έμφαση στον γραπτό λόγο: αττικισμός· η «πλάνη του κλασικισμού» (J. Lyons, *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2002, 9). Νέες παραδόσεις γραπτού λόγου: η σημασία του γραπτού λόγου στην τυποποίηση· ένα υπόδειγμα: η Γαλλική Ακαδημία (1637). Διαδεδομένη ταύτιση γλώσσας με τη γραφή: ο ρόλος της ορθογραφίας. Η αυξημένη σπουδαιότητα της εγγραμματοσύνης στις σύγχρονες κοινωνίες. Νεότερες μορφές εγγραμματοσύνης (π.χ. e-mail, chat, sms). Παραδόσεις που νεκρώθηκαν, παραδόσεις που ανανεώνονται.

Γ. Προτεραιότητα της συγχρονικής περιγραφής

- βλ. ιδιότητα του αυθαίρετου: εάν υπήρχε ουσιώδης-φυσικός δεσμός μεταξύ σημαίνοντος-σημαινομένου, τότε το σημείο θα είχε έναν «αιτιολογημένο» πυρήνα, ουσιώδη, που θα έμενε ανεπηρέαστος από τον χρόνο ή θ' αντιστεκόταν στην αλλαγή· κατά τον Saussure: «επειδή το σημείο είναι αυθαίρετο, δεν γνωρίζει άλλο νόμο παρά το νόμο της παράδοσης, κι επειδή στηρίζεται στην παράδοση, μπορεί και είναι αυθαίρετο»· πβ. μεταβλητό-αμετάβλητο του σημείου.
- Πώς μαθαίνουμε μια γλώσσα; (πβ. φυσικός τρόπος εκμάθησης)
- Ιστορικές και συγχρονικές πληροφορίες στον ορίζοντα της γλωσσικής συνείδησης του ομιλητή· οι ιστορικές πληροφορίες είναι μεταγενέστερες, μη «φυσικές», μεταγλωσσικές, τις έχουν λίγοι (οι «μορφωμένοι»).

Παράδειγμα 1: οι λέξεις 'pas', «βήμα», και 'pas', μόριο άρνησης, στα γαλλικά, συνδέονται ιστορικά: il ne va (pas) [κυρίως με ρήματα κινήσεως] → il ne sait pas [γενίκευση λεκτικού τρόπου] → il ne V pas [γραμματικοποίηση] → (ne) V pas [σημερινή καθομιλουμένη].

Παράδειγμα 2 (Γ. Μπαμπινιώτης, *Θεωρητική Γλωσσολογία*, 42): «... συγχρονικός νόμος της ΝΕ ορίζει ότι το στοιχείο της ρηματικής αυξήσεως είναι μορφοφωνηματικό στοιχείο, το οποίο εμφανίζεται σε δισύλλαβους παρελθοντικούς τύπους δημιουργώντας μια τρίτη συλλαβή, που λειτουργεί ως φορέας του τόνου στην προπαράληγουσα διευκολύνοντας έτσι το σχήμα του τονισμού της γ' συλλαβής, που χαρακτηρίζει τους παρελθοντικούς χρόνους της ΝΕ: *γράψα → έγραψα, *γράψες → έγραψες, *γράψε → έγραψε, γράψαμε → γράψαμε, γράψατε → γράψατε, *γράψαν → έγραψαν».

Παράδειγμα 3 (Διασκευή επιχειρήματος του Β. Newton, *The generative interpretation of dialect* βλ. Φιλίππη-Warburton, 29-31): Μερικά προπαροξύτονα ουσιαστικά μετακινούν υποχρεωτικά τον τόνο (μάθημα-μαθήματος- *μάθηματος), σύμφωνα με τον κανόνα της τρισυλλαβίας (ο τόνος μιας λέξης δεν μπορεί να μετακινηθεί πέρα από την προπαράληγουσα). Μετακίνηση όμως έχουμε και σε μερικά προπαροξύτονα ουσιαστικά, χωρίς προσθήκη συλλαβής (άνθρωπος-ανθρώπου). Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι σ' ένα «βαθύτερο» επίπεδο τα ουσιαστικά αυτά έχουν μακρά φωνήεντα: *άνθρωπι → [νόμος τρισυλλαβίας] ανθρώπι → [απλοποίηση διπλών] ανθρώπου.

«Γενικά χαρακτηριστικά» της γλώσσας

Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*:

Το αυθαίρετο του σημείου

Ο γραμμικός χαρακτήρας του σημαίνοντος

Μεταβλητό-αμετάβλητο του σημείου

Ασυνέχεια των γλωσσικών μονάδων (→ «Η μοναδικότητα του σημείου», Μπαμπινιώτης, 101-2).

Martinet, διπλή άρθρωση του λόγου. «Η 'πρώτη άρθρωση' του λόγου είναι αυτή κατά την οποία κάθε δεδομένο της εμπειρίας που έχουμε να μεταδώσουμε, κάθε ανάγκη μας που επιθυμούμε να γνωστοποιήσουμε στον άλλο αναλύονται σε μια σειρά από μονάδες που καθεμιά έχει μια φωνητική μορφή και μια έννοια. ... Αντιλαμβάνεται κανείς τι οικονομία αντιπροσωπεύει αυτή η πρώτη άρθρωση: ... μερικές χιλιάδες μονάδων, ... που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ευρύτατους συνδυασμούς, μας επιτρέπουν να μεταδώσουμε πολύ περισσότερα πράγματα απ' ό,τι θα μας επέτρεπαν εκατομμύρια άναρθρες κραυγές διαφορετικές μεταξύ τους. Καθεμιά από τις μονάδες της πρώτης άρθρωσης παρουσιάζει ... ένα νόημα και μια φωνητική μορφή. Δεν είναι δυνατό να αναλυθεί σε μικρότερες διαδοχικές μονάδες που να έχουν νόημα ... Μπορεί όμως η φωνητική μορφή ν' αναλυθεί σε διαδοχικές μονάδες ... Είναι αυτή που θα ονομάσουμε 'δεύτερη άρθρωση'.» (André Martinet, *Στοιχεία γενικής γλωσσολογίας*, 9-11)

α'	β'
μονήματα (σημεία)	φωνήματα

Πολιτισμική μετάδοση του λόγου (← **αυθαίρετο του σημείου**). Saussure, *Μαθήματα*, 105: «Σε οποιαδήποτε εποχή η γλώσσα παρουσιάζεται ως προϊόν κληροδοτημένο».

Φυσικός τρόπος εκμάθησης. *Απόκτηση/Κατάκτηση* (Acquisition) ~ *Εκμάθηση* (Learning).

Πολλαπλότητα εκφοράς. «Η γλώσσα δεν περιορίζεται καθόλου στην εκλογή των μέσων της» (Whitney / Saussure)

Χαρακτηριστικά του μέσου (ακουστική οδός):

Φωνητικός χαρακτήρας

Αμοιβαιότητα

Ειδίκευση των οργάνων / Εγκεφαλική ειδίκευση (βλ. Παραδόσεις 1^{ης} & 8^{ης} Απριλίου, 2003)

Μη κατευθυντικότητα σήματος / Ταχεία εξασθένιση σήματος

(«έπεα πτερόεντα»)

Μετάθεση. Βλ. L. Bloomfield, *Language*, Chicago: The University of Chicago Press, 1984 [¹1933]: «Φέρε μου αυτό το μήλο» (displaced speech, relayed speech). Μετάθεση όμως χαρακτηρίζει και το σύστημα επικοινωνίας των μελισσών. Πβ. τη σχέση «αντιπροσωπεύει/stands for» στο «σημειακό τρίγωνο» (Παράδοση 18-3-2003).

Γενίκευση-αφαίρεση. Οι λέξεις αναφέρονται μέσω γενικών ιδεών που σχηματίζονται διά της αφαίρεσης από την εμπειρία (J. Locke). Στις γενικές αυτές ιδέες αντιστοιχούν γενικές οντότητες (Πλάτωνας). Σύγχρονες εκδοχές: «Όταν χρησιμοποιώ τη λέξη *πόνος* στην πρόταση *Αισθάνομαι έναν πόνο* δεν αναφέρομαι στο βίωμα του πόνου *άμεσα* αλλά μέσω μιας γενίκευσης. Αυτό που λέω είναι ότι αισθάνομαι μια συγκεκριμένη εκδοχή του *είδους* βιώματος που ονομάζεται *πόνος*» (Α.-Φ. Χριστίδης, «Η φύση της γλώσσας», στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ, 23)

Εξάρτηση από την κατάσταση της επικοινωνίας. Δεικτικά στοιχεία του λόγου.
(≠ εξαρτημένη / αντανakλαστική χρήση των συστημάτων επικοινωνίας ορισμένων ζώων).

Αμοιβαιότητα-διαδραστικότητα-αναδραστικότητα

Δυνατότητα μονολόγου

Δυνατότητα εξαπάτησης

Ανακλαστικότητα

Πολλαπλή λειτουργικότητα. Εκφραστική, ποιητική, βουλευτική, φατική λειτουργία κλπ.

Παραγωγικότητα/Δημιουργικότητα (N. Chomsky). Η γλώσσα ως πεπερασμένος (γνωστικός) μηχανισμός που παράγει άπειρο αριθμό προτάσεων.

Προθετικότητα της επικοινωνίας (P. Grice κ.ά.). «Ο Α εννοεί [μη φυσική σημασία] κάτι με το χ» ≈ «Ο Α εκφέρει το χ με την πρόθεση να προκαλέσει μία πεποίθηση μέσω της αναγνώρισης αυτής ακριβώς της πρόθεσης».

Με αφετηρία τις αρχές της νεότερης γλωσσολογίας και τα γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας, σχολιάστε τους ακόλουθους ισχυρισμούς (βλ. και Ευ. Πετρούνιας, *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική («Αντιπαραθετική») Ανάλυση*, τ. Α': *Φωνητική και Εισαγωγή στη Φωνολογία*, Μέρος Β': *Ασκήσεις – Θεματικός κατάλογος*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 1997, 22-24):

1. Σε σύγκριση με τα ελληνικά, τα αγγλικά έχουν πολύ λίγη γραμματική
2. Η ελληνική είναι φτωχότερη γλώσσα από τα ρωσικά, γιατί έχει λιγότερα φωνήματα
3. Η ελληνική γλώσσα έγινε φτωχότερη με την καθιέρωση του μονοτονικού
4. Η ελληνική γλώσσα έγινε απλούστερη με την καθιέρωση του μονοτονικού
5. Η καθαρεύουσα είναι πλουσιότερη από τη δημοτική, επειδή διαθέτει πολλά συνώνυμα (π.χ. «όμμα», «ομμάτιον», «οφθαλμός»)
6. Αφού δεν υπάρχουν φτωχές και πλούσιες γλώσσες, η γλώσσα των Μαυροπόδηδων έχει εξίσου πλούσιο φιλοσοφικό λεξιλόγιο με της ελληνικής
7. Οι διάλεκτοι δεν έχουν κανόνες
8. Δεν υπάρχει «σλαβομακεδονική» γλώσσα
9. Η ελληνική είναι ανώτερη γλώσσα, είναι η μητέρα των γλωσσών
10. Η τουρκική είναι η «γλώσσα-ήλιος»
11. Μια γλώσσα καθιερώνεται από τον λαό της και όχι με γλωσσικές μεταρρυθμίσεις, σαν του 1976
12. Για να εκφραζόμαστε σωστά αρκεί να διαλέγουμε την έκφραση που εκφράζει τη σκέψη μας πιο εκφραστικά
13. Α: «- Συγγνώμη, έχετε ώρα;» Β: «- Ναι» [και προσπερνάει]. Το μόνο λάθος του Β. είναι ότι φορούσε ρολόι
14. Η ετυμολογία διδάσκει την κανονική σημασία των λέξεων· πρέπει να μάθουμε την ιστορία μιας λέξης αν θέλουμε να ξέρουμε τι πραγματικά σημαίνει η λέξη αυτή
15. Επικοινωνία είναι μια ατέλειωτη σειρά αμοιβαίων παρεξηγήσεων
16. Το μέσο δεν επηρεάζει τον βασικό σημειωτικό μηχανισμό της γλώσσας
17. Η νοηματική δεν είναι γλώσσα, λόγω του μη φωνητικού της χαρακτήρα
18. Η νοηματική δεν είναι γλώσσα, λόγω της προτεραιότητας του προφορικού λόγου
19. Η γλώσσα των νέων είναι φτωχή και χυδαία· οι νέοι χρησιμοποιούν 100 λέξεις όλες κι όλες· οι περισσότερες απ' αυτές είναι βρισιές
20. Εκφράσεις όπως «την ψάχνω», «τη βρίσκω», «την ακούω», «τα παίρνω» είναι α-νόητες γιατί σε τι αναφέρεται η αντωνυμία;
21. Οι κανόνες της γραμματικής μάς λένε πώς να γράφουμε σωστά ελληνικά
22. Οι νεκρές γλώσσες είναι οι μόνες γλώσσες που δεν αλλάζουν
23. Η φυσική γλώσσα του λαού είναι η δημοτική
24. Κάθε γλώσσα εκφράζει μια εντελώς διαφορετική αντίληψη του κόσμου
25. Η γλώσσα είναι το σύνολο των λέξεών της
26. Η γραμματική οργάνωση των πληροφοριών σε μια πρόταση είναι πάντα γραμμική
27. Αφού η γλώσσα αποτελείται από συμβάσεις, ο καθένας μπορεί να μιλάει όπως θέλει
28. Το μονοτονικό δεν είναι καλό σύστημα, γι' αυτό ο καθένας είναι ελεύθερος να προτείνει το δικό του σύστημα τονισμού
29. Η γλωσσολογία διδάσκει τη σωστή χρήση των λέξεων
30. Γλωσσολογία ονομάζεται η λεπτομερής επεξεργασία του αυτονόητου
31. Η φράση «τα γενικά χαρακτηριστικά» της γλώσσας είναι είτε α-νόητη, διότι δεν υπάρχει η γενίκευση «η γλώσσα», είτε ταυτολογική, διότι «η γλώσσα» είναι ήδη κάτι το γενικό.